

Doc.dr. Azra Hodžić-Čavkić
Filozofski fakultet
Univerzitet u Sarajevu

UDK 159.946.4:81'23(049.3)
DOI 10.57136/2744-2500.2024.19.19.263

PONOVO OTKRIVAJUĆI PRVU REVOLUCIJU LJUDSKOG RODA

(Jezička djelatnost čitanja – temelj funkcionalne pismenosti,
Mirela Omerović, Leila Hamzagić Kovačević, Univerzitet u
Sarajevu – Pedagoški fakultet)

Osjećamo li da živimo 4. revoluciju ljudskog roda? Šta je to toliko revolucionarno u mnoštvu otkrića kojima svjedočimo na dnevnoj razini i koja konzumiramo stalno kao pripadnici tehnički napredne civilizacije u 21. stoljeću kojoj je upravo zbog tog mnoštva otežana sistematizacija o svijetu?

Šta je moglo činiti prvu ljudsku revoluciju, onu nakon koje čovjek zasigurno nije više imao priliku misliti o sebi aršinima starih vremena, onu koja je zauvijek izmijenila sliku ljudskog mozga, onu koja se još uvijek perpetuirano dešava svakom pojedincu koji doživi da spozna da hartija ili neki drugi medij ima mogućnost prenijeti transgeneracijsko iskustvo dugo nekoliko stoljeća, nekoliko milenija? Govorimo o otkriću pisma, naravno. Pismo je direktno odgovorno i za ovu revoluciju kojoj trenutno svjedočimo. Prije oko dva i po milenija, vjeruje se, na nekoliko različitih lokacija javila se ista ideja da određeni simboli mogu prenijeti misao koja tako zapisana ostaje dostupna onima koji dolaze. Što je zapisano ostaje motivsko je gorivo kulture i civilizacije kakve poznajemo u njihovom osnovnom obliku. Feničansko pismo, koje je preteča svih drugih pisama, kako svjedoče naučna saznanja do sada, može biti uzeto kao tačka početnica direktnog ljudskog utjecaja na sebe samog. Ako uzmemo da se prva revolucija desila prije 2,5 milenija, druga pronalaskom Gutenbergove štamparije u 15. stoljeću, treća pronalaskom interneta u XX stoljeću, vidimo da se razdoblje između revolucija drastično smanjuje, ali da se stalno vraćamo prvoj revoluciji jer se uvijek i iznova koristimo njenim sredstvima. Razumijevanje prve revolucije ljudskog roda bila je pokretačka tema nove knjige autorice prof.

dr. Mirela Omerović i prof. Leila Hamzagić Kovačević, koje su pokazale da se univerzalne vrijednosti ne mogu isprazniti od značenja i od značaja. Ponovno otkrivajući prvu revoluciju nastoje nas uvjeriti da najbolje što možemo uraditi za vlastito mentalno zdravlje i funkcionalnost u savremenoj civilizaciji jeste da čitamo jer učinak istrajnog čitanja ne prestaje biti važno za naš mozak kao organ koji upravlja nama kao biološkim bićima. No krenimo redom.

Knjiga *Jezička djelatnost čitanja – temelj funkcionalne pismenosti* odškrinuta su vrata ka onome što je čovjek suštinski sposoban uraditi za sebe ukoliko spozna svoj potencijal za učenje. Ona se sastoji od devet poglavlja: Uvod, Osnovne jezičke djelatnosti, Neurolingvistički i psiholingvistički poled na čitanje, Dubinsko čitanje – čitanje u vremenu, Značaj čitanja za unapređenje funkcionalne pismenosti, Čitanje u srednjoškolskom uzrastu – uživanje ili mučenje?, Istraživanje čitanja kod srednjoškolaca – čitalačke navike, potrebe i interesi, Čitanje kao temelj za razvoj svih ključnih kompetencija i Zaključak – postpriča. Tom su sadržaju pridodati još i popis literature, registar imena i pojmova te bilješke o dragim autoricama, a njemu prethodi i predgovor. Treba kazati i to da su sva poglavlja na samom početku oplemenjena izuzetnim citatima te je ta izvanredna intertekstualnost poseban detalj ove vrijedne studije. Vjerujem da je to proisteklo iz vještog i neumornog čitalačkog iskustva naših autorica te su primjer promjene za koju se zalažu.

Budući da su bile dijelom kurikularne reforme u Kantonu Sarajevo i da je orijentiranost ka jezičkim kategorijama osnovna vokacija po obrazovanju, autorice su primijetile krupno i važno mjesto jezičko-komunikacijskog područja, koje sumira primarnu ljudsku potrebu za sporazumijevanjem u društvenoj zajednici te razvoj integriranih višestrukih pismenosti i društveno-kulturne svijesti. Da bi pojedinac bio emocionalno adekvatno strukturiran i uspješan u životu, društvo je razumjelo davno, pa je potreba za pripovijedanjem dobar signal da pojedinac već posjeduje recept za kratice u dostizanju veće životne uspješnosti i boljeg mentalnog zdravlja. Širenjem vlastitog kruga znanja spoznajemo da raste i broj dodirnih tačaka s nepreglednim poljem neznanja, onoga što je ostaje u mraku, onoga što još uvijek nismo osvijetili spoznajom. Čitanje nas može dovesti do Sokratovog *Sad znam da ništa ne znam* počesto, ali će nam istovremeno pružiti zadovoljstvo savladavanja mraka neznanja paljenjem tračaka svjetlosti našim sinapsama.

Drugo poglavlje pojašnjava nam hijerarhijsku liniju kognitivnog razvoja pojedinca podsjećanjem da višim instancama razvoja prethodi slušanje, koje je tako zapostavljeno u našoj kulturi. Vjerujem da ste i sami svjedoci evidentne

potreba da se odgovara kao u antiteatru: bez prethodnog istinskog slušanja sugovornika niti adekvatnog procesiranja suštine njegovih iskaza. Davanjem primata odgovoru signaliziramo da je vrijednost govornika viša u odnosu na sugovorničku ulogu umanjujući na taj način reciprocitet uloga tj. činjenicu da bez slušaoca nema govornika. Dijalog kao osnovna jedinica izgradnje kulture tako se spušta na svoju fatičku funkciju prostog održavanja formalnih odnosa bez mogućnosti nadogradnje. Ovo nas poglavlje uvodi i u razumijevanje magične mogućnosti čitanja, za koju, vjerovali ili ne, mozak uopće nije sposoban prije nego što ne prođe svojevrzni trening. Upravo zbog toga možemo kazati da se prva revolucija svakodnevno obnavlja kod mališana koji time ulaze u svijet civilizacije i kulture. Vježbanje čitanja u nižim razredima osnovne škole omogućava pojedincu da usvoji osnovno pravilo pisma kao takvog. Riječ je o tzv. vizualnoj invarijantnosti, koja podrazumijeva da svako slovo ima svoj identitet, tj. da posjeduje relevantne detalje koji se u praksi često dorađuje te zadržavamo mogućnost dešifrirati i teže rukopise, koje kolokvijalno atribuiramo kao švrakopise ili nogopise. Nakon toga dijete otkriva još magičniju mogućnost pisanja, koja se svakodnevno eksploatira zbog potrebe da stalno jesmo u komunikaciji i s odsutnim govornicima, kojih je mnogo više nego prisutnih. Tako je r. Karahasan imao pravo kazati da su mu Gete i Hajjam najbolji sugovornici. To jeste omogućeno pisanom komunikacijom. Tako i mi možemo odabrati Karahasana kao svog omiljenog interlokutora. Usvajanjem pisane mogućnosti realizacije jezika omogućeno nam je izgraditi vlastiti kod te zadovoljiti težnju da u gotovo osam milijardi ljudi budemo posebni jezičkim načelom kombinacije ograničenog repertoara.

Treće poglavlje pojašanjva nam činjenicu da svakim čitanjem izvodimo univerzalno čudo te sebe možemo smatrati mađioničarima. To naš vlastiti mozak zasigurno misli o nama kao bićima koja prevazilaze svoja tijela. Koristeći se naizgled dvjema tezama: da je mozak neuroplastičan te da posjeduje mogućnost neuronskog recikliranja, autorice nam otkrivaju da kao ljudska bića posjedujemo potrebu da se automatiziramo te smo zbog toga istrenirali mozak kao biološki organ da na osnovu čestote pojavljivanja određenih riječi uspostavlja tzv. leksičku putanju čitanja. Zbog toga je insistiranje na stalnoj vježbi čitanjem potpuno prirodno. Kako se zapravo čita? Ono čini niz okulomotornih i perceptivnih procesa kombiniranih s razumijevanjem. To uspijevamo, dakle, pokretima očiju, koji nisu kontinuirani, nego se sastoje od niza fiksacija i sakada, gdje fiksancija traje 200–250 milisekundi, a sakada traje 20–40 milisekundi kod vještih čitača koji za to vrijeme uspiju pročitati 8–9 slova. Treba kazati da su u procesu čitanja

momenti regresije izuzetno važni jer 10–15% vremena vješti se čitači vraćaju natrag dajući pri povratku prednost razumijevanju. Razumijevanjem upravlja um koji jezik procesira na način da čovjek bude zadovoljan u informacijskom smislu. Početnici fiksiraju svaku riječ, a sakade su im kraće (oko 3 slova). Svi čitači posebno obraćaju pažnju na bjeline među riječima jer im služe kao signali dužine riječi te se oči najčešće zadržavaju oko sredine naredne riječi. Pogled osigurava da čitaču bude vidljivo 7–9 slova unaprijed jer naše perceptivne mogućnosti ovise isključivo o broju slova u riječima. Autorice spominju i brze čitače, kod kojih maksimalni učinak može biti i do 900 riječi po minuti, ali treba kazati da takva brzina nije korisna u verbalno-simboličkoj komunikaciji. Budući da se čitanje vježba i da se razumijevanje treba shvatiti kao proces, ne treba ispustiti priliku da budemo istrenirani funkcionalno jer tekstovi najčešće nisu samo ono na šta ukazuju.

U poglavlju o dubinskom čitanju autorice ukazuju na razliku između običnog i dubinskog čitanja te nas podsjećaju na činjenicu da živimo u vremenu tzv. dvopismenog mozga te da mu treba u tom smislu osigurati na odgovarajući način informacije koje su od vitalnog značaja za opstanak u svijetu punom informacija. To će biti omogućeno samo dubinskim čitačima, koji će uspjeti odoljeti užurbanosti moderne svakodnevice i svedenosti na čitanje ključnih elemenata. Samo će dubinsko čitanje, prodiranje u apstraktne razine i konceptualne mehanizme realizirane kroz riječi, omogućiti prijeko potrebno kritičko mišljenje, bez kojeg nećemo biti u prilici imati kriterije za odvajanje lažnih od istinosnih diskursa u javnom mnijenju. U tom smislu posebno je važno osvijestiti činjenicu da je svaki učitelj na svim razinama obrazovanja izuzetno usmjeren i vsiokospecijaliziran učitelj čitanja neke specifične materije važne za pripadanje savremenoj civilizaciji.

Naredno poglavlje svjedoči o potrebama personaliziranog pristupa učenicima koji je zasnovan na slobodi odabira te slavi mnoštvo koje svaka učionica na svijetu posjeduje. Umjesto da se rasipamo resursima koji su specijalizirani i svaki za sebe potrebni za razvoj civilizacije, funkcionalna pismenost postaje dostupna kategorija onda kada je osigurana intrinzična motivacija za napredak u školskom procesu. Tako se potiče na inventivnost, koja je neminovno obilježena neograničenošću, te se kreira klima u kojoj svaki pojedinac jeste karika u lancu opće pismenosti. Kolektivna zaliha znanja koja se prenosi jezikom omogućava nam da se stvarnosti svakog pojedinca susretnu u njihovim različitostima i specifičnostima, a to je dodatno omogućeno procesom širenja granica vlastitog jezika čitanjem, uživljavanjem i predočavanjem

imaginarnih životnih situacija fiktivnih likova u književnosti, što s druge strane potiče na književnu socijalizaciju.

Rana našeg obrazovnog sistema na časovima maternjeg jezika i književnosti upravo je odabir lektirnog programa i u osnovnoj i u srednjoj školi. Kad sam se kao roditelj susrela nanovo s određenim naslovima nakon pauze od dvadeset godina, u okviru kojih se malo šta promijenilo kad je riječ o obaveznom lektirnom programu, zanimela sam nad činjenicom da je rezultat tako alijeniranog odabira u odnosu na vrijeme u kojem žive naša djeca kao digitalni nomadi zapravo potpuno demotivirajući. Dok živimo 4. revoluciju i djeca sasvim uredno sistematiziraju tek dostupna znanja, odabirom zasnovanim na konstatama činimo samo usporavanje koje direktno utječe na njihovu motiviranost, koja je izuzetno važna ako želimo imati efektivan rad. Ne zaboravimo da samo mijena stalna jest te da obrazovni sistem pored toga što mora imati mnoštvo konstatni, mora posjedovati i kritičnu dozu varijabli koje odgovaraju potrebama novih digitalnih domorodaca. U poglavlju koje sadrži riječi *užitak* ili *mučenje* ipak postoji značajan svjetlosni snop koji nam daje za pravo da zaključimo da srednjoškolci i dalje žele i vole čitati. Svijet tvrdoglavo postoji oko nas te se ne obazire na činjenicu da mi nismo sposobni razumjeti njegov potencijal jer se orijentiramo prema vlastitim granicama. Tako će i biti dok svojim mentalnim razvojem ne postanemo sposobni razumjeti da u kreiranju svijeta možemo participirati.

Pretposljednje poglavlje sadrži rezultate empirijskog istraživanja koje je autorski tim uradio na području Kantona Sarajevo. Ono pokazuje da dio mladih čita i aktivno učestvuje u odabiru štiva koje rado čita. To je odgovarajuća slika našeg statikom općinjenog svijeta. Ovim nas autorice latentno tješe dajući nam nadu da svojom knjigom mogu utjecati na jačanje samopouzdanja onih koji imaju priliku odabrati umjesto onih koji slijede odabire. S druge strane autorice nam daju ohrabrenje da je sasvim uredno stalno se služiti pitanjem *Da li je to baš tako* kao vrijednošću koja dovodi do novih spoznaja. To praktično znači da nam prosječni petogodišnjak mora biti uzor u ponašanju obrascu jer oni postavljaju pitanja zadivljeno se čudeći svijetu koji ih okružuje. Zadržavajući pitanje kao poticajni element procesa produžavamo i širimo granice vlastite akumulacije predznanja koja mogu biti presudna za neka kasnija informacijska procesiranja. Naredba ne bi smjela biti dominantna u periodu srednjoškolskog uzrasta. Potpuno prirodno, ona će rađati bunt koji će suštinski biti nemotivirajući, kratkotrajan i neučinkovit, a to zatim rezultira trošenjem vrijednih resursa bunta za naredni period odraslog života i participiranja u ozbiljnim društvenim projektima.

Ako želimo biti dijelom modernog svijeta, u zaključku nam autorice potcrtavaju, čitanje ima središnju ulogu u procesiranju potrebnih znanja koja grade podlogu za cjeloživotno učenje – kao vrlinu bez koje se svijet ne može zamisliti. Idealizirani, slikom prikazani svijet, zapravo je samo ideja o jednom momentu u kojem je svijet već prestao postojati. Svijet suštinski postoji isključivo kao proces koji je sastavljen od niza procesa koji se zovu čovjek.

Knjigu srdačno preporučujemo svim čitačima i čitaocima jer je svojom pitkošću i informativnošću štivo koje pruža uvid u to kako se formiraju i jedni i drugi.